

Lad ey Synden mig saa smage/
 At jeg blifver/ som en Kage/
 Der er icke rigtig vendt;
 Vend mig Gud paa begge Sider!
 Saa jeg sterck mod Synden strider/
 Og er i dit Aag ret spendt.
 Gud lad mig i Lif og Død
 Aldrig saune Lifsens Brød
 Som en Trøst i ald min Nød.

»En aandelig Jule-Stue«, Køb. 1696. Seks julebetragtninger paa prosa, ledsaget af 6 salmer, hvoraf de 4 dog er gentagelser fra »Zions Sange«.

»Tive Aandelige Paaske-Lilier«, Køb. 1698. Tyve paaskebetragtninger i prosa med indstrøede salmer, i reglen værdiløse, i alexandrinske vers.

»Ti aandelige Pindse-May«, Køb. 1699. Pinsebetragtninger i prosa, med gentagelse af en pinse-salme fra »Zions Sange«, men ingen nye salmer.

»Langfredags Speyl«, Køb. 1699. En sammenhængende langfredagsbetragtning, uden salmer.

»Himmelen paa Jorden«, Køb. 1701. Otte betragtninger over Kristi himmelfart; ingen salmer.

»Den troende Kierlighed«, Køb. 1703. Seks betragtninger over den kristne kærlighed; ingen salmer.

Ehrencron-Müller VI, 65–67. J. Paludan i Bricka XII, 146–47. Ejnar Thomsen i DBL XVI, 532–34, og den der nævnte litteratur. Jeppe Aakjærs indledning til »Ære- og Takkedigt til Holstebro«, Køb. 1928. Anders Malling: »Elias Naur og hans Salmer« i Dansk teol. Tidsskrift, 11. aarg., 1948, 189–203. Kirkehist. Saml. 2, I, 577–79.

Naur's salmer

Naur blev ikke salmedigter i »rette tid«. Var hans salmer fremkommet en snes aar tidligere, vilde de have myldret i de fuldkomne salmebøger, hvis tid nu var ved at ebbe ud. De blev afløst af en fælles kirkesalmebog, K, som gav plads for en Kingo og en Jonæson, men ellers holdt sig til de gamle prøvede salmer. Kun to vigtige salmebøger naaede at faa Naur's salmer med, nemlig »Den forordnede Huus-Andagts Psalme-Bog«, 1703, og »Tusind-ogti«, den sidste og største af de »fuldkomne«. Kun en af Naur's salmer blev genopdaget og brugt i nyere tid, som det fremgaar af følgende liste. Alle de her nævnte salmer fremkom i »Zions Sange og Sucke« 1688, men mange af dem blev gentaget i forfatterens senere samlinger.

Ah Gud, hvad maa Jeg skamme mig.

Tus 975.

Bort, bort aff hiertet er nu slet.

Hus 97. Tus 218.

Gud straff mig ey i Vrede.

Hus 100. Tus 198.

Gud vær mig Naade-fuld og blid.

Hus 101. Tus 199.

Hvi vil mand for Mammon sukke.

Hus 144. Tus 720.

I Øyne, Øyne, Græder Vand.

Hus 99. Tus 202.

Jesu! du min Hierte-Glæde. Se IV, 14 ff.

Hus 52. Tus 367.

Naar min Tunge ikke mere.

R 550. N 527. KH 639.

Naar mine Tancker løber om:

Hus 98. Tus 204.

Nu takker jeg saa vit jeg kan.

Hus 70. Tus 623.

O Hellig Aand! bereed mig nu.

Hus 69. Tus 610.

Op Hierte, Siæl, op sind og sands.

Tus 535.

O søde Gud, o Hellig Aand.

Tus 338.

NEANDER, JOACHIM

Joachim Neander blev født 1650 i Bremen, hvor hans fader var latinskolelærer. Han tilhørte en gammel præste- og lærerslægt. En af forfædrene ordnede paa reformationstiden de kirkelige forhold i Stade efter Melanchthons anvisning. De hed egentlig Neumann, men Joachims bedstefader græciserede navnet til Neander. Da Joachim var 16 aar gammel, døde hans fader, og der blev ikke raad til universitetsstudier, men saa godt han kunde begyndte han alligevel at studere lidt teologi i sin fødeby, skønt han ikke var synderlig grebet af ordet.

1670 kom Theodor Undereyck fra Kassel til St. Martins kirke i Bremen. Han var en reformert forløber for pietismen og vakte opsigt med sin religiøse iver og blev beskyldt for at være kvæker og labadist. Sammen med en flok studenterkammerater gik Neander hen for at høre Undereyck og for at faa lidt sjov ud af det, men han blev saa dybt grebet af det, at han paa hjemvejen forlod de spottende kammerater med de ord: »Jeg gaar tilbage til den mand for at høre mere om mit hjertes tilstand«. Det førte til et aandeligt genembrud og et nyt liv.

Undereyck skaffede ham plads som huslærer hos en rig købmandsfamilie i Frankfurt, og det førte til, at han rejste til Heidelberg som hovmester for fem unge reformerte købmandssønner fra Frankfurt og Köln. Under et besøg i Frankfurt

sammen med de unge derfra traf han Speners, som netop havde begyndt sine privatandagter, collegia pietatis, og desuden Johann Jakob Schütz og blev yderligere paavirket i pietistisk retning. Den aand, som raadede mellem ham og hans unge elever, ser man af et brev, han senere sendte dem fra Düsseldorf 1675: »I er den første frugt af mit arbejde paa eders sjæle, som jeg i svaghed har udført i Jesu Kristi kraft. Gud har villet have mig nogle aar til Heidelberg for at vise jer vejen til Himlen. Vær bestandige i alt det, som staar fast for jeres rene hjerter. Følg ivrigt Jesus Kristus i hans verdensforsagende og uselviske liv. Fly de ungdommelige lyster, som desværre raader paa akademierne. Jag efter retfærdighed, tro, kærlighed og fred med alle, som anraaber Herren af et rent hjerte.«

1674 blev han kaldet til rektor ved den reformerte menigheds skole i Düsseldorf og til at tage del i prædiketjeneste og sjælesorg. Men da han efter Speners og Underreycks forbillede holdt privatandagter i sit hjem, uden at der, som foreskrevet, var en præst tilstede, blev han advaret af presbyteriet, og da han alligevel fortsatte, blev han suspenderet fra sin skolegerning. Han brugte tiden til salmedigtning og til lange vandringer i naturen. Han yndede især en romantisk dal i kalkbjergene, som folk begyndte at opkalde efter ham, især da han senere blev berømt som salmedigter. Man paaviste endda den hule, som han omtaler i »Jeg er rede til at bede«, se II, 422, og som skulde have været hans bolig, da han var arbejdsløs. Det er nu nok Davids hule, Ps. 57, 1, han har tænkt paa i salmen. Men i hvert fald er Neanderthal opkaldt efter ham og dermed ogsaa det fortidsmenneske, som man siden har fundet. Nogle af Neanders salmer vidner ogsaa om hans kærlighed til naturen.

Efter svære sjælekampe bøjede han sig for menighedens presbyterium og lovede ikke mere at holde privatandagter. Derefter kunde han genoptage sin skolegerning, men prædike maatte han ikke mere, og da der blev en stilling ledig som hjælpepræst, blev han forbigaaet. Han befandt sig ikke mere godt i Düsseldorf, og da der 1679 blev brug for en hjælpepræst ved Martinskirken i Bremen, fik han denne beskedne gerning. Paa fastende hjerte skulde han hver morgen kl. 5 prædike for en lige saa fastende menighed, om vinteren i en iskold kirke. Han blev aldrig færdig med sine studier og aldrig præsteviet. Nu var det hans tur til at blive spottet i Martinskirken som prædikant, endog af sine nærmeste, men han tog ivrigt fat og trøstede sig ved musik og salmedigtning.

Allerede aaret efter blev han alvorligt syg.

Under mange anfægtelser, hvor Gud syntes at blive borte for ham, greb han efter Guds forjættelser, især i Davidssalmerne. Pinsedag, da han laa paa dødslejet, blev det et voldsomt tordenvejr, og han sagde glad: »Min Fader lader sig høre« (Ps. 29). Jeg vilde ønske, at det var min Faders Eliasvogn, der kom!« Anden pinsedag, 31. maj 1680, lod han sig forelæse Hebr. 7-10, hvorpaa han sagde: »Nu har Herren gjort min regning op. Herre Jesus, gør mig nu ogsaa beredt!« Og kort efter: »Det gaar mig godt. Bjergene skal vige og højene rokkes, men Guds naade skal ikke vige fra mig, og hans fredspagt skal ikke rokkes« (Es. 54, 10). Det blev hans sidste ord.

Som salmedigter indtager han en betydningsfuld plads. Den tyske reformerte salmedigtning var begyndt godt med Ambrosius Blaurer og Johann Zwick, men var efterhaanden forstummet. Kun Davidssalmerne maatte lyde i kirken. Hist og her, f. eks. i Düsseldorf, havde man dog et lille tillæg med andre salmer. Neander følte sig kaldet til »at synge Herren en ny sang«, dog ikke i kirken, men paa rejser, ved selskab i hjemmene eller naar kristne forlystede sig i det grønne; mange af dem handlede jo om naturen, andre priste Herren og skaberen. Alligevel blev han en forløber for den pietistiske salmedigtning ved sin tone og sin metriske form, men navnlig blev han gennembrudsmand for en ny tysk reformert salmedigtning. Hans sprog er jævnt og ægte, og hans emner er mangfoldige, men enten han henter dem fra naturens eller naadens rige, enten han priser skaberen, glæder sig over vaar, sommer og høst, eller sukker i bod og bøn og længsel efter Jesus, er salmerne stærkt præget af bibelsproget, navnlig af Davidssalmerne, hvorved han fortsætter den reformerte tradition. Men han mangler salmer om kirken og dens opgave, om kirkeaaet og dets højtider. Det ydre kirkevæsen betød ikke meget for ham; han var den subjektive vækkelses mand. Man har hædret ham med navnet »den reformerte Gerhardt«, mere vel for at betegne hans storhed og hans salmers yndest end egentlig for at karakterisere ham.

Han besluttede sig til at udgive sine salmer, fordi nogle var blevet trykt uden hans vidende og andre udbredt i fejlfulde afskrifter. De udkom i hans sidste aar under titlen: »A und O Joachimi Neandri Glaub- und Liebes-Uebung: auffgemuntert durch einfältige Bundeslieder und Dank-Psalmen: neu gesetzt nach bekannt – und unbekannt Singweisen, und gegründet auff dem zwischen Gott und dem Sünder im Bluht Jesu befestigten Friedens-Schluss: zu lesen und zu singen auf Reisen, zu Haus oder bei Christen-Ergetzungen im

Grünen, durch ein geheiligtes Hertzens-Halleluja!« Bremen, 1679. Man kender imidlertid kun den næste udgave fra 1680 og senere.

Navnet Bundeslieder hentyder til den saakaldte Bundestheologi, hvis hovedmand var Johannes Coccejus, der en tid var professor i Bremen. Gud sluttede først en gernings- eller naturpagt med Adam, men da den blev ødelagt ved syndefaldet, begyndte han gennem forjættelserne og de ti bud at oprette en naadepagt, som dog først bliver fuldkommen ved Kristus. Der ligger vel ogsaa i navnet Bundeslieder, at Neander opfattede sig selv som en »Psalmist des neuen Bundes«.

Den første udgave af hans Bundeslieder indeholdt 57 salmer. Naar han i titlen taler om ukendte melodier, sigter det til, at han selv havde sat melodi til de 42. I femte udgave 1691 blev der tilføjet endnu 7 efterladte salmer, ialt 64. De medvirkede stærkt til en fornyelse af den reformerte kirkesang. Nu begyndte man at lave nye salmebøger eller tillæg. I Cleve-salmebogen af 1738 var der 40 af Neanders salmer blandt ialt 150.

Blandt hans salmer maa først og fremmest nævnes »Lobe den Herren, den mächtigen König der Ehren«, som har slaaet hans navn fast over hele verden. Ogsaa i dansk oversættelse hævder den sig som en af vore mest brugte lovsange, se »Lover den Herre, den mægtige konge med ære«. Foruden den er »Wunderbarer König, Herrscher von uns allen« endnu bevaret i EKG, oversat til norsk af Gustav Jensen. Meget yndet i Tyskland, men nu udeladt i EKG, var ogsaa »Sieh', hie bin ich, Ehrenkönig«, se »Jeg er rede til at bede«, og »Grosser Prophet! mein Hertze begehret«, se »Store profet med den himmelske lære«, som begge blev oversat af Brorson og begge bevaret i Sønderjylland, men nu udeladt i D, hvor vi kun har mestersalmen tilbage. Norge har bevaret alle de nævnte.

Koch VI, 13, 16-31; VIII, 340-48. Handbuch 251-53. KulpBF 234, 235. Skaar I, 439. Hage-lin I, 131-34. Nelle 188-92. J. Fr. Sken: »Joachim Neander, sein Leben und seine Lieder«, 1880.

Jeg er rede Til at bede. Se II, 422 ff.

R 474. N 395. KH 530.

La 277. Hauge 533. La rev 261. Nynorsk 769.

Lover den Herre, den mægtige Konge med ære. Se III, 250 ff.

P 453. Gb 97. MB 483. KH 7. N 464.

D 2. ChriaT 561.

La 175. Hauge 86. La rev 157.

Lova vaar Herre, den mektige. Nynorsk 128.

Lovsynger Herren, den Stærke, den Gode, den Vise. E 12.

Lovsynger Herren, den evige Konge, med Ære. R 4.

Store Prophet med den himmelske Lære. Se IV, 432 f.

P 34 (Store Prophete med him.) N 86.

La 539. Hauge 332. La rev 586.

Nynorsk 462.

Underfulle konge. La rev 24.

NEUMANN, CASPAR

Caspar Neumann blev født i Breslau 14. sept. 1648. Hans forældre Martin og Anna Maria Neumann vilde gerne give ham en god uddannelse, men da faderen døde allerede 1660, blev han af sin formynder først anbragt i en plads paa et apotek; tilsidst fik han dog lov til at komme paa Magdalene-gymnasiet, hvor han blev en mønsterelev, og byens raad, i hvis tjeneste hans fader havde været som skatteopkræver, gav ham 1667 stipendium til at studere i Jena. Der tog han magistergraden 1670 og begyndte at holde forelæsninger med god tilslutning fra studenternes side.

1673 blev han ansat hos prins Christian af Gotha, og efter sin ordination 1675 ledsagede han prinsen som rejsepræst til Sydtyskland, Frankrig og Norditalien. 1678 blev han hofpræst i Altenburg og holdt bryllup med lægedatteren Juliane Adelheid Rab, men inden et aar var gaaet i den nye stilling, bad hans fødeby Breslau ham om at blive diakon ved Maria Magdalene-kirken. Da hans hustru var død 1683, giftede han sig med Christine Greif, en købmandsdatter fra byen. Han afslog en opfordring til at blive superintendent i Lüneburg, men blev 1689 sognepræst ved sin kirke Maria Magdalene, og 1697 blev han inspektor for alle de evangeliske kirker og skoler i Breslau distrikt, sognepræst ved byens hovedkirke St. Elisabeth og første professor i teologi ved begge gymnasier.

Han var en lærd og mild mand, meget afholdt og beundret som prædikant, men han lod sig ikke bevæge til at udgive sine prædikener. Derimod udgav han en samling bønnebøger, som fik en overordentlig udbredelse:

»Kern aller Gebeter und Bitten, Fürbitte und Danksagung für alle Menschen, zu allen Zeiten in allen Altern zu gebrauchen«, Breslau 1680. Denne lille bog blev oversat til næsten alle europæiske sprog, i Danmark baade af Peder Møller og andre, og københavnske forlæggere kappedes om at udgive den, se III, 454.